

”Otti oikean sukunimen.”

Vuosina 1950–1921 otettujen sukunimien taustat

PIRJO MIKKONEN

Väitöksenalkajaisesityelmä Helsingin yliopistossa 30. marraskuuta 2013

Nyt käsiteltävä väitöskirja on jonkin verran epätavallinen, sillä sen pohjana on kaksi eri aineistoa, jotka ovat myös hyvin erilaiset. On ainutlaatuinen kansalta koottu muistitietoaineisto, joka saatiin vuonna 1986, kun Helsingin yliopiston suomen kielen laitos järjesti maanlaajuisen kyselyn länsisuomalaisten ottamien sukunimien taustoista, motiiveista ja perusteista. 1800-luvun jälkipuolellahan ei länsisuomalaisella tavallisella kansalla ollut vakiintuneita sukunimiä. Toinen aineisto on Kansallisarkistosta, armeijan virallisista miehistöluetteloista poimittua nimistöä, sotamiehille annettuja lisänimiä.

Tutkimukseni tavoitteista tärkeimpiin kuuluvat seuraavat kolme: Ensinnäkin vuoden 1986 kyselyn vastauksista olen pyrkinyt luomaan yleiskuvan länsisuomalaisten 1850-luvun ja vuoden 1921 välillä otettujen sukunimien nimityypeistä. Toiseksi olen halunnut esittää kokonaiskuvan otettujen sukunimien nimeämisperusteista. Aineistossa nimeämisperusteiden lisäksi on esitetty myös muita motiiveja ja nimenoton syitä. Niitäkin olen eritellyt. Kolmanneksi olen rinnastanut sukunimiä ja sotilasnimiä, joita on yleensä pidetty eri nimijärjestelminä. Nyt olen osoittanut niiden keskinäiset vaikutussuhteet. Utta sukunimien tutkimuksessa on sekin, että käytän muistitietoaineistoa lähteenä kyseenalaistamatta kyselyyn vastaajien käsityksien totuutta. Olen pohtinut metodiin liittyviä ehtoja ja mahdollisuuksia. Suurin osa väitöskirjasta käsittelee muistitietoaineistoa. Sen pohjalta olen koonnut sekä diakronisen että synkronisen kuvauksen eri nimityyppien yleisyysuhteista eri ajanjaksoina ja siitä, mitkä nimeämisperusteet olivat ominaisia eri nimityypeille ja miten eri perusteiden yleisyys vaihteli eri aikoina.

Koko aineistossa asutusnimi oli perusteena yleisempi kuin mikään muu peruste, 38 prosenttia kaikista nimeämisperusteista. Tämä johtui perinteisestä tavasta käyttää ta-

lon tai torpan nimeä lisänimenä, joka myöhemmin sukunimien yleistymisen aikana siirtyi sukunimen funktioon. Tuolloin myös pienten mäkitupien ja mökkien nimet siirtyivät yleisesti sukunimiksi.

Tyypillisiä asumusten nimiin perustuneita sukunimiä olivat *kaksijäseniset nimet* eli kahdesta sanasta koostuvat – esimerkiksi *Haapakorpi*, *Kantoniemi* tai *Leppämäki*. Aineistossa esiintyvistä tapauksista puolet otettiin asumuksen nimestä; 1800-luvun puolella niiden osuus oli melkein 80 prosenttia. *la*, *lä* -*loppuiset* otetut sukunimet, kuten *Ahola*, *Heinilä* ja *Mäkelä*, perustuivat vieläkin selvemmin asutusnimiin, koko tutkimuskaudella 70 prosenttia *la*-, *lä*- loppuisista sukunimistä. Länsisuomalaisia *nennoppuisia* sukunimiä otettiin suurelta osin muodin mukaan, muun muassa *Aaltonen*, *Heinonen* ja *Lehtonen*. Niiden valinta oli yleisimmillään 1870-luvulta 1890-luvulle. Muodista huolimatta aineisto osoittaa, että niistäkin neljäsosa palautuu asumuksen nimeen.

Toinen suuri ryhmä aineistossa ovat *lyhyet*, *kaksitavuiset nimet*, jotka yleistyivät 1890-luvulla. Myös niistä perustui asutusnimiin viidesosa, mikä osoittaa, että muodinmukaisillakin nimillä saattoi olla varsinainen peruste. Muista kuin *la*- tai *nennoppuisista 3-tavuisista* otetuista sukunimistä perustui asutusnimiin 1900-luvun puolella määrältään vähiten ja suhteellisestikin vajaan 10 prosenttia. Tässä nimityypissä tuli *io*, *iö* -loppuisista nimistä muoti 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Suosittuja olivat sen tyyppiset nimet kuin *Päiviö*, *Saario* ja *Valvio*. Muitakin johtimia suositettiin, kuten nimissä *Saarelma*, *Rintamo*, *Kajanto* ja *Valvanne*. Tämän tyyppin nimiä saatiin muodostaa mallien mukaan varioiden ja tehdä aivan uudenlaisia nimiä, muun muassa *Honkio*, *Niiniö*, *Salanne*, *Valanne* ja *Vuolanne*. Tällä tavoin varsinkin sivistyneistö loi itselleen uusia nimiä.

Länsisuomalaisissa otetuissa sukunimissä on enimmäkseen sisältönä luonto. Niiden sisältämä luontoaiheinen sanasto johtuu siitä, että nimet niin usein juontuivat asutusnimistä, jotka perinteisesti kuvaavat asuinpaikan luontoa ja maastoa. Sen lisäksi myös ruotsinkielisistä sukunimistä saatiin kääntämällä luontoaiheisia nimiä. Varsinaisena nimeämisperusteena luonto tai luontopaikannimi on mainittu vain vajaan seitsemässä prosentissa aineiston sukunimistä. Ei siis kannata puhua kansallisromanttisesta luonnon ihailusta uusien sukunimien valinnassa.

Innovaatiot leviävät tavallisesti aaltomaisesti joistakin keskuksista ympäristöön, kuten kaupungeista periferiaan. Otetut sukunimet tekivät poikkeuksen. Fennomaaniset papit lukivat fennomaanien sanomalehdistä propagandaa suomalaisten nimien puolesta, ja kansakoulunopettajat saivat suomalaiskansallisen herätyksen seminaareissaan. Suomenkielisissä seurakunnissa ja kansakouluissa papit ja opettajat jakoivat aktiivisesti suomalaisia sukunimiä. Muita mainittavia auktoriteetteja, joilta nimiä saatiin, olivat työnjohtajat ja armeija. Niinpä tavallisen kansan nimensaanti ja monesti myös omaaloitteinen nimenotto levisivät tasaisesti koko Länsi- ja Etelä-Suomessa pitkän ajan kuluessa 1850-luvulta alkaen sukunimilain voimaantuloon asti 1921.

Sivistyneistön hankkeena muodin kaltaiseksi kehittynyt ruotsinkielisten nimien suomalaistaminen erottuu selvästi eri ilmiönä. Se käynnistyi vahvan kampanjoinnin tuloksena, toteutui maan eri puolilla samanaikaisesti ja huipentui vuosina 1905–1907, mutta kesti vain lyhyehkön aikaa.

Vuoden 1986 aineisto tarjoaa mahdollisuuden muihinkin sosio-onomastisiin havaintoihin. Esimerkiksi *nen*-loppuisista nimistä tuli leimallisesti tilattoman ja maattoman väestön nimiä. *la, lä* -loppuiset nimet pysyivät tilallisten niminä, samoin kaksijäseniset nimet; tosin niitä otettiin myös luokkarajojen yli. Tavallinen kansa vieroksui keskiluokan suosimia johtimellisia kolmetavuisia nimiä tyyppiä *Heliö, Salokas* ja *Su-vanto*.

Olennaista eri sosiaaliluokkien nimenotossa on se ero, että maalaisrahvas siirtyi uuteen nimisysteemiin: patronyymin ja vaihtuvan lisänimen sisältämästä nimi-järjestelmästä – ainakin periaatteessa – pysyvän sukunimen järjestelmään. Sen sijaan sivistyneistön sukunimet kuuluivat periytyvien sukunimien järjestelmään sekä ennen että jälkeen nimien suomalaistamisen.

Palaan vielä sotilasnimaaineistoon. Vuoden 1986 vastauksissa ei mainittu perustetta 42 prosentille otetuista sukunimistä. Vastajat kertoivat kuitenkin runsaasti esi-isensä sotilasurasta ja sotilasnimistä, jotka olivat periytyneet perheessä jopa kuusi sukupolvea ja olivat vuonna 1986 edelleen käytössä. Suomalaisten sotilasnimien kaudella 1800-luvun loppupuoliskolla oli satoja tuhansia tilattomia, jotka tarvitsivat sukunimen. Sotilasnimistä saattoi ottaa sukunimen mallin mukaan, vaikka suoraa yhteyttä ei armeijaan olisi ollutkaan.

Monien sotilasnimien sisältö oli uudennainen, joten muodiksi kehittymiselle oli edellytyksiä – uutuuttahan muodilta kaivataan. Muotiniimiksi kehittyivät muun muassa *Aalto, Laine, Virta* ja *Vuori*, jotka esiintyivät jo 1850-luvulla Krimin sodan aikaisessa sotilasnimistössä. Sitten armeijan piirissä alettiin suosia 1870-luvulla *nen*-loppun liittämistä lyhyisiin nimiin, mikä edisti osaltaan nimityypin vakiintumista, kun nimet siirtyivät siviiliväestön nimiksi.

Alkuaan ruotsinkielisistä sotilasnimistä mallin saanut suomenkielinen sotilasnimistö säilyi, kun siitä omaksuttiin nimiä sukunimiksi. Sellaisia ovat esimerkiksi *Helminen, Iltanen, Tähtinen, Valonen* ja *Virtanen*. Satojen nykysuomalaisten sukunimien voi osoittaa olevan lähtöisin autonomian armeijan miehistöluetteloista. Kun sen ottaa huomioon, toteutuu kokonaisuudessaan käsiteltävän väitöskirjan otsikko ”otettujen sukunimien taustat”.

Pirjo Mikkonen: *”Otti oikean sukunimen”. Vuosina 1850–1921 otettujen sukunimien taustat*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos 2013. Kirja on luettavissa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9345-6>.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@yahoo.com